

a megbízható szakmai fordítás, amire E. Cygielska gondos fordítói munkája példát adott. A kötet kiadását mérlegelve, külön elismerés illeti a PWN kezdeményezését.

Hopp Lajos

Literatur und Volk im 17. Jahrhundert. Probleme populärer Kultur in Deutschland. Hrsg. von Wolfgang Brückner, Peter Bickle und Dieter Breuer. Teil I—II. (Wolfenbütteler Arbeiten zur Barockforschung, Bd. 13.) Wiesbaden, 1985. Otto Harrassowitz, X, 957.

A német irodalomtörténeti barokk kutatás egyik európai hírű tudományos műhelye az 1572-ben alapított wolfenbütteli Herzog August Bibliothek. A kiemelkedő értékű történeti könyvállománnyal rendelkező könyvtár 400 éves évfordulóján a barokk kori irodalom kutatására mintegy 380 résztvevővel nemzetközi munkaközösséget hoztak létre, amely ettől kezdve időről időre kongresszusokat szervez és információs fórummal segíti a párhuzamosan futó kutatások kölcsönös tájékozódását (Wolfenbütteler Barock-Nachrichten). Az első nagyobb összejövetel 1976-ban volt a barokk kori német irodalom és az európai kultúra kapcsolatáról, 1979-ben a 16--17. századi európai udvari kultúrát vizsgálták, s így egészen kézenfekvőnek látszik, hogy a következő találkozó, 1982-ben "Irodalom és nép a 17. században" címmel a populáris kultúra problémáit állították középpontba. Ez a kongresszus két éves előkészítő munka után jött létre, s további három évbe telt, amíg az elhangzott előadások könyv alakban is megjelentek. Jórészt a vállalkozás interdiszciplináris jellegével, valamint a kérdéskör megközelítésének rendhagyó voltával magyarázható, hogy a tanulmányok elrendezése a két vaskos kötetben némileg eltér a kongresszus szerkezetétől, a hangsúlyok áthelyezése azonban a jobb áttekinthetést és a korábban részben rejtve maradt tartalmi, módszertani összefüggések könnyebb felismerését szolgálja (vö. W. Brückner: Literatur und Volk im 17. Jahrhundert. Probleme populärer Kultur in Deutschland. Bayerische Blätter für Volkskunde 1982/4. 224--235.).

Ha a több mint ötven tanulmányban a német kutatáson túlmutató, közös elvi, módszerbeli tanulságokat keressük, egy pillantást kell vetnünk azokra az (irodalom-, illetve néprajz-) tudománytörténeti előfeltételekre, amelyek lehetővé tették a kongresszus megszervezését. A néprajzkutatásban bekövetkezett szemléleti változások közül ebben az összefüggésben figyelmet érdemel, hogy

rendszeres és alapos forrásfeltárások, valamint a társadalomtörténeti irányultságú kérdésfeltevések megszaporodása nyomán az utóbbi évtizedben problematikussá vált a sokáig szűken, zárt egységként felfogott "népi kultúra"-ról alkotott értelmezési modell alkalmazásának helyessége (vö. W. Brückner: Popular Culture. Konstrukt, Interpretament, Realität. Anfragen zur historischen Methodologie und Theoriebildung aus der Sicht der mitteleuropäischen Forschung. Ethnologia Europaea 1984/1. 14—24.). A hagyományos népi kultúra fogalom relativizálásával párhuzamosan megkezdődött a barokk kori délnémet (katolikus) irodalom irodalomtörténeti rehabilitációja, amely a 19. századi németországi porosz-protestáns színezetű irodalomtörténetírás máig továbbbélő tudománytörténeti előítéleteinek, s nem csupán a német irodalomtörténetre jellemző felekezeti aránytalanságainak felszámolása során kétségbe vonta a német germanisztika irodalmi kánonjának két alapelvét: egyrészt a kutatásnak a német nyelvű forrásokra korlátozását, másrészt az esztétikai normák evolucionisztikusan értelmezett hierarchiájának elképzelését (vö. Günter Hess: Deutsche Nationalliteratur und oberdeutsche Provinz. Zu Geschichte und Grenzen eines Vorurteils. Jahrbuch für Volkskunde 1985. 7—30.). A tanulmánygyűjtemény tehát lényegében ezen elégtelennek bizonyult tudománytörténeti kategóriák és hagyományok problematikus voltának előtérbe állításával arra tesz kísérletet, hogy a jelzett témában és időhatárok között eddig kevésbé kutatott forráscsoportok alapján a kornak megfelelő értelmezési rendszert hozzon létre.

A szerkesztők a tanulmányokat az első kötetben négy nagy fejezetre, ezen belül esetenként további csoportokra osztva helyezték el, ezzel szemben a második kötet egyetlen fejezetcím alatt öt kisebb tematikus egységben tartalmazza az anyagot. Már ez a felosztás is utal arra, hogy az első kötet mintegy terjedelmes bevezetésnek tekinthető, melynek tanulmányai tág eszme- és társadalomtörténeti keretben mutatják be a témakör megközelítésének különféle lehetőségeit. Ebben a kötetben az elvi, fogalmi tisztázást segítő tanulmányok mellett nem kevésbé jelentősek azok, amelyek a népi kultúra történeti, társadalmi feltételeit, regionális különbségeit elemzik, valamint a "nép"-ről alkotott felfogás alakulását, a közvetített és közvetítő motívumok, toposzok, szimbólumok szerepét és valóságtartalmát vizsgálják a magasabb társadalmi rétegek irodalmi, zenei, képzőművészeti alkotásaiban. A második kötet tanulmányai lényegében mind a "használati irodalom" tág fogalomkörébe tartozó műfajok és kiadványtípusok megjelenésének, változásának, egymással való kapcsolatának és szerepének társadalmi rétegek, csoportok szerinti vizsgálatával foglalkoznak. Ez egyben a vállalkozás egyik fontos eredménye, amely ösztönzésül

szolgálhat más nemzeti irodalmak hasonló típusú, a szélesebb rétegek műveltségére fényt vető, ám eddig ugyancsak elhanyagolt forrásanyagának feltárásához. Az olvasni tudás, az olvasói magatartás és a birtokolt könyvállomány alapvető problémái mellett külön tanulmányok vizsgálják a vallási oktatás formáit és az áhítati irodalom műfajait (egyházi ének, katekizmus, prédikáció, színjátás), a ponyvafüzetek, egylapos nyomtatványok, kalendáriumok, illusztrált röplapok csoportjait, a mindennapi élet tudnivalóit közvetítő ún. útmutató irodalom (pl. formulagyűjtemények, varázskönyvek), valamint a szórakoztató olvasmányok (népkönyvek) funkcióit.

A használati irodalom műfajai és kiadványformái közvetlenül a hétköznapi élet gyakorlatát (pl. az erkölcsi nevelést, a kézművesek tevékenységét, a magánáhitatot, a mágikus technikák alkalmazását) szolgálják, s a szórakoztató jelleg csak alkalmyszerűen támogatja az elsődleges célkitűzést. Ennek az irodalomnak a különleges jelentőségét a szélesebb rétegek mentalitásának megismerésében elsősorban az adja, hogy ez az irodalom számottevő kulturális közvetítő szerepet játszik, megjelenési formái a különböző társadalmi rétegek, csoportok között vertikálisan és horizontálisan zajló akkulturációs folyamat tényezői, s ez a közvetítő szerep nagymértékben hozzájárult a kultúra, a tudattartalmak és magatartásformák társadalmi differenciálásához és kiegyenlítéséhez. Ugyanakkor a használati irodalom műfajainak elkülönítése csak részben segíti a tényleges korabeli irodalmi termelés és fogyasztás sajátosságainak megragadását, s tulajdonképpen még a fogalomtisztázáshoz tartozó kérdés, hogy például ugyanaz a használat rokon műfajokat vagy pedig a használat különböző feltételei szerint különböző irodalmi formákat hoz-e létre, amelyek aztán kölcsönösen befolyásolják egymást?

A használati irodalom tekintélyes része vallási jellegű, s a népszerű áhítati irodalom körébe tartozik, mellyel kapcsolatban ma már nyugodtan elégtelennek nyilváníthatók az olyan, csaknem toposz-szerűen ismétlődő sommás megállapítások, amelyek ennek az irodalomnak a propaganda szerepét, ideológikus vonását, a tömegeket befolyásoló, vallási igényeit kielégítő funkcióját, s benne az egyházi szövegtermelés egyházi programozású szövegfogyasztását hangsúlyozzák. Ezekkel a megállapításokkal ugyanis még semmit nem mondtunk a különböző felekezetek áhítati irodalmának fontos indikátor szerepéről a történeti, társadalmi változások vizsgálatában, vagy például az olyan kérdésekről, hogy hol, milyen feltételek között, milyen társadalmi elvárások figyelembevételével vagy figyelmen kívül hagyásával és milyen közvetítőkkel működött, milyen sajátos kulturális fejlődést eredményezett ez az egyházi szövegtermelés, milyen következményekkel járt az írni-olvasni tudás motivá-

ciós rendszerére vagy a könyvpiac alakulására? E kérdések megválaszolása közben azonban — s ez a kiadvány egy másik tanulsága — a kutatásnak óvakodnia kell az áhítati irodalom túlságosan átfogó értelmezésétől, és a fogalom alá sorolt minden műfaj- és kiadványtípus esetében külön-külön szükség van a műfajelméleti kérdések tisztázására és a műfajok történeti poétikájának kidolgozására a különböző gondolkodási szinteknek, közvetítési formáknak és kitűzött céloknak megfelelően. Erre a szükséges differenciálásra jó példával szolgál Wolfgang Brückner egyik nem ezekben a kötetekben közreadott, de már a kongresszus eredményeit is hasznosító kutatási tervezete, amely a barokk kori áhítati irodalom keretében a 16–18. századi elbeszélő Mária-irodalmat vizsgálva öt nagy műfajcsoportot, s ezen belül még számos további kiadványtípust különít el egymástól, melyek közül mindegyik saját előzményekkel és fejlődéstörténettel rendelkezik (W. Brückner: Erzählende Kurzprosa des geistlichen Barock. Aufriss eines Forschungsprojektes am Beispiel der Marienliteratur des 16. bis 18. Jahrhunderts. Österreichische Zeitschrift für Volkskunde 1983/3. 101–148.).

A tanulmánygyűjtemény felhívja a figyelmet arra, hogy a barokk kori irodalom vizsgálata még a nagy hagyományokkal rendelkező német irodalomtörténeti barokk kutatásban sem bizonyult minden műfaj esetében egyformán gyümölcsözőnek. Érvényesnek tarthatjuk ezt a magyar kutatásra is, melyben a barokk kor perem-műfajai és kiadványtípusai közül néhánynak a rendszeres feltárása már megkezdődött (pl. énekköltészet, iskolai színjátszás), egy-kettővel alkalomszerűen foglalkoztak (pl. prédikáció, kalendárium, ponyvanyomtatvány), a legtöbb azonban még a feltárás alapszintjére sem jutott el. Pedig e forrástípusok nélkül aligha remélhető, hogy közelebb jutunk a magyarországi barokk kori populáris kultúra nemzeti sajátosságainak és európai összefüggéseinek eddigénél árnyaltabb megismeréséhez.

Túskés Gábor

Ungnád Dávid konstantinápolyi utazásai. Ford., bev., jegyz. Kovács József László; jegyz. Fenyvesi László. Budapest, 1986. Szépirodalmi Könyvkiadó, 354.

A humanista peregrinációs irodalom emlékei egy kissé elfelejtett irodalombarát-mecénás személyiséget állítanak elénk. Az egykori wittenbergi diák, az universitas dékánja, II. Rudolf udvari embere, a XVI. század végén nyert magyar honosságot. A stájer főnemes jellegzetes hungarus tudatú udvari